

Спостереження за тваринним світом острова Муромець (Київ, заплава Дніпра) протягом 2001–2021 років

Володимир Осадчий

Українське теріологічне товариство (Київ)
e-mail: vpasad@i.ua

OSADCHY, V. Observations of the fauna of Muromets Island (Kyiv, Dnipro floodplain) during 2001–2021. — Muromets Island is the largest and northernmost island in the network of floodplain complexes of the Dnipro within Kyiv bordering the Kyiv Reservoir and the mouth of the Desna. Data are summarized on the basis of long-term observations without the use of catching methods or other forms of field survey. A total of 14 species or genospecies of mammals have been identified. Most of the recorded taxa are representatives of the orders Carnivora (4 species), Rodentia (3), and Insectivora (3), whereas lagomorphs and ungulates are represented here only by two species each. The list of identified species is naturally shifted towards the most detailed records of large mammals. For all groups of species, comments on expected species are presented, which could be found during further research.

Вступ¹

Інформація про стан природних угруповань тварин нерідко залишається відомою фахівцям у дуже обмеженому обсязі, що визначається як малою кількістю фахівців, так і їхньою зайнятістю вузькоспеціальними задачами, пов'язаними з виконанням планових тематик, грантових проєктів і кваліфікаційних робіт. Тому значна частка даних про стан угруповань, наявність тих чи інших видів і фактори існування дикої фауни залишаються поза увагою професійних дослідників і наукових товариств.

Традиційні джерела надходження інформації, якими є статистика загиблих тварин на дорогах, мисливська статистика або інформація від браконьєрів, а так само накопичення розрізнених відомостей у соцмережах і на гарячих лініях є надмірно акцентованими на інтереси людей або проблеми фауни і не дають уявлення про стан популяцій та угруповань. Інша справа — відомості про постійні стаціонарні спостереження за тваринним світом, до того ж багаторазові, всесезонні і багаторічні — такі дані є дуже цінними і системними, навіть попри те, що дослідники не знають детально таксономію і починають об'єкти родовидовими назвами. Проте родовиди в описах локальних фаун — це цілком достатня інформація для уявлень про склад і стан біоти.

¹ Вступ підготовлений від редактора.

Наведений нижче текст отримано від аматора, киянина, палкого дослідника природи, який десятки років майже щотижня відвідує о. Муромець і веде наближений до природи спосіб життя, уважно спостерігаючи за біотою. Понад те, постійно узгоджує свої спостереження з науковими уявленнями про біотичне різноманіття і потреби його охорони. Текст підготовлено автором на пропозицію редакції Теріологічного бюлетеню і розвинуто в режимі питань-відповідей між редактором і автором.

Загальна інформація

Острів Муромець — клптик одвічного природного середовища на північній околиці м. Києва, обмежений річками Десна, Дніпро та Десенка (Чорторий). Ландшафт — колись заплавні луки, самосійні та насаджені гаї (дуб, ясен), частково вкритий чагарниками та поодинокими дубами; на острові розкидані численні заболочені озера, які давно не підживлювалися повеннями. Береги річок раніше були зарослі шелюгою, тепер її практично повністю витіснила аморфа (зайшлий вид). На деяких ділянках по берегах ростуть верби, біла тополя, осика, утворюючи суцільні масиви.

Узбережжя Десенки (Чортория) зазнало значного негативного впливу внаслідок гідронамивів і будівництва маєтностей. Берегова лінія ділянки Дніпра переважно заболочена та заросла рогозом і очеретом. Острів перерізає протока Бобровня, що з'єднує Дніпро та Десенку.

Рис. 1. Острів Муромець. Копія зображення з карти в сервісі Google map (аналогічна карта є в сервісі Візіком <https://bit.ly/3GfbEQq>).

Пунктирна лінія — адміністративна межа Києва. Жовта лінія внизу мапи — Північний міст. Протока по південній межі зеленої зони острова — Бобровня, яка з'єднує русло Дніпра (ліворуч) та Десенки (праворуч).

Найбільша кількість спостережень, згаданих у цьому нарисі, стосується північної частини острова, на північ від Бобровні і до гирла Десни. Пунктиром показано маршрути найбільш частих мандрівок островом. Звичайно кожний маршрут складає 16 км.

Щодо обстеженої території. Межа між Муромцем і Трухановим островом умовна і проведена по лінії Північного мосту. Мова у цьому нарисі йти-ме переважно про острів у цих межах, від Північного мосту до Десни.

Попередні дослідження

Тваринному світу заплави Дніпра в Києві завжди приділялася належна увага дослідників (напр. Шарлемань 1914, 1965), як і самій заплаві як цінному природоохоронному об'єкту (Василук 2006; Дубровський *et al.* 2010; Мальцев *et al.* 2010; Парнікоза *et al.* 2020; Парнікоза 2021). Чимало важливих даних про ссавців заплави є й стосовно фауни Києва загалом (Шарлемань 1915; Лихотоп *et al.* 1990; Загороднюк 2003). Попри це, острів Муромець як один із найбільших островів Дніпровської заплави залишається мало дослідженим. Одним з найбільш повних наразі є огляд теріофауни Дніпровської заплави, підготовлений І. Парнікозою та І. Загороднюком (2021).

Характеристика груп

Далі наведено спостереження автора за деякими видами ссавців за період 20-річних прогулянок островом. Зрозуміло, що досвід автора у визначенні видів є недостатнім для їх ідентифікації, тому мова йде про родовиди, назви яких відповідають певним видам, групам видів, родам або родинам, про що зроблено відповідні коментарі. Назви видів наведено за останнім оглядом теріофауни України (Загороднюк & Смелянов 2012).

Кажани та комахоїдні

Кажани часто зустрічаються на острові в літню пору року, у сутінках. Автор неодноразово бачив найрізноманітніші екотипи — тих, що полюють над кронами, над галявинами, над водою, дрібних та більших. Були й знахідки виводкових колоній у прибережних вербах, зокрема влітку 2005 р. з боку Дніпра, проте в усіх випадках автор не міг визначати види. Загиблих кажанів, на яких можна було би побачити важливі ознаки, автор не знаходив.

Землерийок автор відмічав декілька разів на основі знахідок мертвих тварин на ґрунтових дорогах. Від фахівців відомо, що така «особливість» головним чином характерна для мідиць, зокрема мідиць звичайних. Дійсно, усі такі знахідки стосувалися не маленьких (завдовжки приблизно 5–8 см) і темно забарвлених тварин; відповідно про білозубок мова йти не може.

Їжаків автор часто бачив уночі на ґрунтових дорогах острова. Очевидно, що у фауні регіону є лише один вид, їжак білочеревий. Літніх або зимових сховищ цих тварин автор не знаходив. Сезонна активність обмежена 5 місяцями, з травня до вересня.

Кроти багаторазово відмічені по всьому острову за пориями. Кротовини зустрічаються як у прибережних смугах, так і на луках та в гаях, частіше — на високогумусних ґрунтах прибережних смуг і заболочених місць.

Гризуні та зайцеподібні

Найбільше даних — про коловодних гризунів — ондатру і бобра. Третій очікуваний вид — щур водяний — автором не відмічений.

«**Миші**» є різноманітними і дуже розповсюдженими на острові. Автор не мав можливості визначати види цієї групи, проте з консультацій із фахівцями зрозуміло, що мова має йти про родини мишевих і щурових, тобто мишаків, житників, полівок лучних і, можливо, деяких інших гризунів.

Ондатра — вид-вселенець, звичайний для прибережних біотопів. Раніше, на початку 2000-х, зустрічалися частіше, зараз їх стало менше.

Бобер — досить розповсюджений вид, який непогано пристосувався до сучасних умов на острові і, здається, зовсім не потерпає від впливу людей.

Зайці постійно присутні на острові. Вид (острівна популяція) потерпає від браконьєрів та здичавілих собак. Очевидно, що мова має йти тільки про зайця сірого. Щодо браконьєрства важливо зазначити, що безкарність цього явища призводить до того, що на острові взимку можна зустріти людей з рушницями і здобутими зайцями: таке автор зустрічав двічі, зокрема взимку 2007 року. Не раз автор спостерігав і переслідування зайців псами, як здичавілими, так і тими, яких привозять на вигул.

Кріль. Одного разу, влітку 2021 р., на острові спостерігався «дикий» кріль. Найімовірніше, тварину випустили в природу відпочивальники.

Хижі

Хижі представлені 4 видами (ласиці, норки, лиси і пси); знахідки на острові тхорів, куніць, борсуків чи видр автору не відомі.

Ласиці стали дуже рідкісними. Можливо, витісняються «американською «норкою» (візоном). Раніше, тобто до періоду, що описаний тут (до 2000 р.), ласиці траплялися частіше: їх можна було відмітити взимку на льоду берегової лінії завдяки білому кольору хутра.

«**Норки**» (мова про «американських норок», тобто вид, що має наукову назву візон річковий) — незважаючи на утаємничений спосіб життя, їхня чисельна присутність помітна завжди — завдяки слідам на піску та спостереження окремих особин, дуже в'юнких і швидких.

Лисиць на острові досить багато, зустрічаються вони тут регулярно в усі пори року. Деякі особини — з ознаками сказу, не лякаються людей, проте загиблх тварин автор не знаходив.

Здичавілі собаки є «нормою»: на острові живе кілька зграй по 6–10 особин у кожній, які полюють на зайців, козуль (сарн), підбирають залишки їжі відпочивальників. Украй небезпечні. Місця їхньої концентрації різні, часто це прибережні ділянки, зокрема й очерети з боку Дніпра. Нори псів автор не знаходив. Зграї є по суті постійними і територіальними, чисельність їх тут регулюється природними факторами, відмічений і канібалізм.

Оленеподібні

Нааявна інформація про два види — сарну (козулю) і лося.

Сарна — автор зустрічав як поодиноких тварин, так і групи по 2–3 особи. Потерпають від здичавілих псів та браконьєрів. [Автор одного разу (у червні 2010 р.) спостерігав переслідування зграєю псів однієї сарни у північній частині острова, недалеко від Бобровні: собаки і сарна за мить зникли з поля зору, тому успішність полювання не відома.

Лось автор зустрічав у 2008–2009 р. у кількості 1–2 особин, зокрема й лосиху з телям. Вочевидь тварини мігрували на острів у літній час із мисливського господарства «Залісся». Лосі жили в заплавах Дніпра. В останні роки автор лосів не зустрічав.

Обговорення

Склад фауни

Зрозуміло, що накопичені автором відомості не відображають повний склад фауни. Відомості про дрібнорозмірних тварин стосуються рядів або родин (кажани, миші, полівки, землерийки), проте інформація про середньорозмірних (їжаки, кроти, ласки, зайці, норки) та великорозмірних (бобри, лиси, сарни, лосі тощо) є більш деталізованою. Це, очевидно, пов'язано зі способом накопичення матеріалів — прямі й дистанційні спостереження, без відлову та спеціальних методів реєстрації (фотопастки, УЗ-детектори тощо).

Загалом маємо таку статистику щодо видового багатства фауни.

1. Разом виявлено видів і родовидів — 15 (анотований перелік вище).
2. Очікуване збільшення списку внаслідок деталізації досліджень (точнішої ідентифікації видів зі складу дрібних ссавців) — 22 (до 10 видів кажанів, до 4 видів землерийок, до 8 видів мишовидих гризунів).
3. Не виявлено (відсутніх, хоча й очікуваних) видів — 6 (з гризунів — вивірка та сося лісова, з хижих — горностай, тхір, куниця, видра).

Разом обсяг максимально очікуваного списку — 47 видів.

Фактори згасання різноманіття

Тваринний світ о. Муромець змушений пристосовуватися до антропогенних чинників і виживати, хоча не завжди з однаковим успіхом.

Великої шкоди р. Десенці завдають потужні моторні човни, якими користуються відпочивальники при катанні на водних лижах, руйнуючи відбійною хвилею береги. Непоправної шкоди завдають квадроцикли, що навмання гасають островом, знищуючи дерновий шар, перетворюючи луки на пустелю та розлякуючи всіх тварин. Трагічно впливають на природу підпали сухої трави, що влаштовують відвідувачі, випалюючи разом із травою дерева, комах, птахів, інших тварин. Шкодять природі й відпочивальники, які залишають за собою гори сміття, займаються браконьєрством, вирізають дерева, а

також відвідувачі, які не гребують кидати сміття обабіч польових доріг, у водойми або «сором'язливо» пхати його в куші.

Головним фактором небезпеки є людина та її прямі впливи і впливи свійських тварин (привезення на відпочинок псів і котів). Перелік прямих впливів людей і приклади впливів свійських тварин надано вище.

Наступним фактором є наслідки безвідповідальної рекреації — сміття, табори, турбування тварин, знищення дерев, випалювання трави; все відчутнішими стають і системні порушення — руйнація берегів водним транспортом і дерновин квадроциклами, розбудова розважальних «точок» і ресторацій та поглинання ними території острова та берегової лінії.

Третім фактором є присутність чужорідних видів, включно зі здичавілими, колись свійськими хижими (ондатри, візони, пси тощо), які прямо впливають на популяції аборигенів, створюючи їм конкуренцію, проявляючи хижацтво, витісняючи їх фізично.

Усе це разом створює суттєві загрози існуванню дикої фауни, до яких вона по суті не пристосована. Не завжди це фактори швидкої і прямої дії, проте, очевидно, що їхня неперервна і неточкова дія веде до руйнації природних комплексів, знищення особин і популяцій.

Подяки

Автор дякує всім, хто сприяв накопиченню даних, брав участь у екскурсіях і спостереженнях та уточненні їх результатів. Подяка редактору видання Ігорю Загороднюку за ідею статті та сприяння у підготовці рукопису до друку. Автор дякує також Наталії Новиченко за редагування тексту.

Література

- Василюк, О. В. 2006. Зоологічна цінність правобережної заплави Дніпра. Верхів'я Канівського водосховища та прилеглі території. *Жива Україна*, № 1–2: 16–18.
- Дубровський, Ю. В., Л. Д. Дубровська, А. Г. Котенко, В. М. Титар, О. М. Цвєлих. 2008. Збереження островів околів Києва як важливої складової частини Дніпровського екокоридору. *Дніпровський гідроекологічний коридор*. За ред. Г. Б. Марушевського та Ю. К. Куцоконь. Wetlands international Black Sea Programme, Київ, 78–85.
- Загороднюк, І. 2003. Дика теріофауна Києва та його околів і тенденції її урбанізації. *Вестник зоології*, 37 (6): 30–38.
- Загороднюк, І. В., І. Г. Ємельянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, 10: 5–30.
- Лихотоп, Р. И., В. В. Ткач, Н. И. Барвинский. 1990. Рукокрылые г. Киева и Киевской области. *Материалы по экологии и фаунистике некоторых представителей рукокрылых*. АН УССР; Ин-т зоол., Киев, Препр. № 90.4: 10–27.
- Мальцев, В. І., Л. М. Зуб, Г. О. Карпова, В. А. Костюшин, В. М. Титар, et al. 2010. Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного коридору. Інститут екології ІНЕКО, Київ, 1–142.
- Парнікоза, І. Ю., Н. С. Атамась, В. В. Колінько, et al. 2020. Київ заповідний. Перспективні території для створення об'єктів природно-заповідного фонду на території Києва. КЕКЦ, Київ, 1–264. (Серія: Охорона дикої природи; Вип. 89). <https://bit.ly/3lQatOY>

- Парнікоза, І. І. Загороднюк. 2021. Теріофауна заплави Дніпра у Києві: стан та зміни за останні 100 років. *Theriologia Ukrainica*, 22: 21–38. [CrossRef](#)
- Шарлемань, Э. В. 1914. Очеркъ Труханового (Алексеевского) острова. *Труды Днепровской биологической станции*, 1: 15–35.
- Шарлемань, Э. В. 1915. Млекопитающие окрестностей г. Киева. *Материалы к познанию фауны юго-западной России. Том I*. Под ред. В. М. Артоболевского. Орнитологическое общество им. К. Ф. Кесслера, Киев, 26–92.
- Шарлемань, Н. 1965. Труханов остров. *Природа*, № 7: 77–79.

Резюме

Осадчий, В. Спостереження за тваринним світом острова Муромець (Київ, заплава Дніпра) протягом 2001–2021 років. — Острів Муромець є найбільшим і найпівнічнішим островом у мережі заплавних комплексів Дніпра в межах Києва, який межує з Київським водосховищем та гирлом Десни. Узагальнено дані на основі багаторічних спостережень без використання методик вилову чи інших форм реєстрації. Загалом виявлено 14 видів або родовидів ссавців. Серед них більшим таксономічним багатством представлені ряди псоподібних (4 записи), мишоподібних (3) та мідичеподібних (3), а меншим — зайцеподібних (2) та оленеподібних (2). Перелік ідентифікованих видів закономірно зміщений у бік деталізації даних про великорозмірних ссавців. Для всіх груп видів дано коментарі щодо очікуваних видів, що покажуть подальші дослідження.